

Підготовка вчителя до здійснення позаурочної виховної роботи як фактора соціалізації у початковій школі

Актуалізовано проблему соціалізації молодших школярів; охарактеризовано вікові особливості дітей цієї вікової категорії, що впливають на перебіг соціалізаційних процесів і потребують урахування під час організації і проведення позаурочної виховної роботи в початковій школі, окреслено провідні напрями її змістового наповнення та розробки методичного забезпечення.

Соціокультурні зміни у сучасному українському суспільстві по-різному впливають на процес соціалізації особистості: з одного боку, підвищуються вимоги до її загального і культурного рівня, поглиблення й розширення світогляду, розвитку вмінь і здібностей, які забезпечували б не лише адаптацію до нової соціальної реальності, а й сприяли свідомому вибору життєвого поступу, а з іншого, □ продукують різновекторність життєдіяльності, ускладнюють процес соціалізації, спричинюючи проблеми в сфері соціальної взаємодії та соціальних відносин.

Притаманна сьогодні девальвація моральних цінностей, порушує гуманістичні засади співіснування особистості в соціумі, призводить до тиску на неї суспільства, продукуючи недосконалі форми комунікації, способи мислення і поведінки. Трансформації історично випробуваних соціальних орієнтацій призводять до формування у зростаючої особистості деформованого ціннісного світогляду, хибних уявлень про соціально-рольовий процес, які, замінюючись примітивними утилітарними моделями, стимулюють прояви агресивності, цинічного ставлення до соціальних та моральних цінностей. Як наслідок, утруднюється входження дитини в суспільство, уповільнюється, а іноді й набуває деструктивної спрямованості процес накопичення нею соціального досвіду й формування ціннісних настановлень.

Тенденції розвитку освіти в Україні в контексті євроінтеграційних процесів зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних і

змістових засад становлення та розвитку вітчизняної шкільної освіти і виховання. Акцент у цілях, змісті, завданнях початкової школи робиться на важливості формування життєвих компетенцій молодших школярів, які дають змогу успішно виконувати соціальні ролі, вступати в конструктивну діалогічну взаємодію з оточуючими.

Ці зміни зумовлюють необхідність відповідної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, відображення питань соціалізації і способів забезпечення її ефективності в змісті навчальних курсів („Теорія і методика виховання”, „Методика виховної роботи”, „Основи педагогічної майстерності”, „Методика виховної роботи в ЛОТ”), орієнтованих на ту складову професійної підготовки, яка стосується соціалізаційних аспектів майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Важливість оволодіння цими питаннями зумовлена тим, що дорослий, який виконує функції вихователя, постає для дитини молодшого шкільного віку як суб’єкт соціального впливу на неї. Наслідок такого впливу значною мірою залежить від позиції, яку педагог займає в цьому процесі.

Вихователь – персонаж соціального світу, але втручаючись у діяльність і спілкування дітей, він має можливість спрямовувати процес оволодіння ними соціальним досвідом. Це – найбільш традиційна, перевірена століттями позиція вихователя в процесі соціалізації, позиція „над” дитиною. Саме вона дає змогу забезпечити адаптацію до соціуму – безпосередньо готувати дитину до наявних форм дорослого життя.

Однак така позиція ігнорує необхідність виховання у дитини здібностей до самовизначення в соціумі, формуючи часом конформну поведінку на шкоду соціальній активності і творчості.

Інша позиція вихователя передбачає виконання ним ролі своєрідного посередника між дорослим соціумом і дитиною, який „цивілізує” і „нормалізує” її для майбутньої життєдіяльності. Однак, претендуючи на таку роль, вихователь веде дитину не в світ культури, а скоріше у свій власний посередній світ звичайної людини. За цих умов дитина також примушується

жити за рахунок чужого розуму і полишена можливості вибудовувати власний спосіб життєдіяльності на основі самовизначення й самовдосконалення.

В основу третьої позиції вихователя покладається його готовність разом із дітьми здійснювати пізнання культури і самопізнання. Організуючи виховний процес, така людина не буде спрямовувати свою увагу на створення якихось особливих, таких, що імітують реальне життя, умов, не фокусуватиме свої зусилля на „прищепленні” певних спеціальних соціальних навичок і звичок, а всі свої сили, час, творчість віддасть захоплюючій спільній з дітьми діяльності з опанування світу соціальних відносин.

Для успішної реалізації цієї, третьої, позиції майбутній учитель має ще на етапі професійної підготовки оволодіти знаннями, які стосуються особливостей соціального становлення дітей молодшого шкільного віку, основних форм і методів проведення з ними позаурочної виховної роботи.

Уявлення про властивості й можливості кожного вікового періоду, в тому числі й щодо соціалізації, психологи пов'язують із віковою стратифікацією, тобто „системою організації взаємодії вікових прошарків (страт), що існують у даному суспільстві”. При цьому між віком і соціальними можливостями індивіда існує певна взаємозалежність: хронологічний вік, а точніше „передбачений ним рівень розвитку індивіда прямо чи опосередковано передбачає його суспільне становище, характер діяльності, діапазон соціальних ролей тощо” [4, с. 7]. Вікова стратифікація включає також систему пов'язаних із віком соціально-психологічних очікувань і санкцій. У реальності це виявляється в тому, що, з одного боку, суспільство повсякчас „керує” перерозподілом індивідів певного віку відповідно до соціальних систем і ролей, а з іншого – соціалізація спонукає індивіда до оволодіння на кожному віковому етапі новими соціальними ролями і відмови від попередніх.

У період шкільного дитинства розвиток особистості відбувається особливо динамічно й позначений глибинними перетвореннями. У цей час інтенсивно розгортаються процеси індивідуалізації й соціалізації особистості, відбувається становлення свідомості школяра, самосвідомості, особистісного самовизначення [1, с. 674]. Знання особливостей соціального й морального розвитку молодшого школяра дає змогу оптимізувати виховну діяльність різних соціальних інституцій для забезпечення успішності соціалізації дітей цієї вікової категорії.

Головна особливість молодшого шкільного віку – зміна соціальної позиції дитини. Вона приступає до систематичного навчання, стає членом шкільного і класного колективу, змінюються її відносини з дорослими. Це розширює і поглиблює систему її відносин з навколишньою дійсністю, посилює значущість спонтанних соціалізаційних процесів для її особистісного розвитку.

До фундаментальних новоутворень дитини молодшого шкільного віку, які створюють позитивні передумови для її соціалізації, сучасні науковці відносять суб'єктність та індивідуалізацію.

Суб'єктність забезпечується рефлексією щодо мислення і діяльності (усвідомлення власних дій, самого себе), комунікації і кооперації (вихід у позиції „над” і „поза”, які забезпечують координацію дій, організацію взаєморозуміння), самосвідомості (самовизнання внутрішніх орієнтирів і способів розмежування „Я” – „не – Я”). Для успішності соціалізації дітей молодшого шкільного віку важливе значення має те, наскільки їхня суб'єктність відносин з навколишнім соціальним світом визнається дорослими, наскільки вони мають змогу її проявляти [1, с. 674].

Незважаючи на формування суб'єктності, дитина молодшого шкільного віку сприймає соціальну реальність як спільну з іншими людьми – дорослими й однолітками, досвід яких має для неї велику значущість. Однак цей досвід не просто акумулюється, а й типізується – дитина запам'ятовує певну систему дій і здатна відтворювати її в аналогічній ситуації. При цьому

типизується не будь-який досвід, а лише той, який дитина вважає доступним для себе і таким, що може принести їй успіх. Тобто, вона „відбирає і привласнює лише можливі для себе способи дій, норми і цінності” [3, с. 280].

Індивідуалізація молодшого школяра проявляється в його прагненні виокремити своє „Я”, протиставити себе іншим, висловити власну позицію стосовно інших людей, дістати від них визнання, посівши активне місце в різноманітних соціальних відносинах, де „Я” дитини виступає нарівні з „Я” інших людей. Як наслідок, вона переходить на новий рівень самоусвідомлення в суспільстві. Відбувається розгортання певної позиції дитини стосовно людей, що зумовлює появу можливості й необхідності реалізації накопиченого соціального досвіду в діяльності, адекватній загальному рівню особистісного розвитку. Цей рівень індивідуалізації дає імпульс розвитку потенційних особистісних можливостей дитини, який реалізується в різних видах предметної діяльності. Дитина усвідомлює оточення не просто як сукупність знайомих людей, а як „соціальну організацію, що об’єктивно існує, де її „Я” виступає нарівні з дорослими” [1, с. 674]. „Образ себе” формується завдяки здатності аналізувати свій внутрішній світ і вибудовувати картину своїх станів. Для педагогіки важливе значення має розуміння такої закономірності: дитина входить у соціум, у культуру суспільства не лише під впливом батьків, учителів, а й за рахунок власних зусиль, за рахунок самовизначення в культурі.

В індивідуалізації дитини молодшого шкільного віку можна виокремити дві позиції: „я в суспільстві” та „я і суспільство”. Позиція „я в суспільстві” передбачає наявність у дитини прагнення пізнати своє „Я”, свої можливості, якості. Найбільш активно ця позиція вибудовується у період від 6 до 9 років. Позиція „я і суспільство” розгортається в умовах діяльності, спрямованої на засвоєння норм людських відносин (соціальних і моральних), в умовах визнання індивідуальності дитини, її самостійності. Ця позиція орієнтує молодшого школяра на соціальні контакти [3, с. 279].

Особливістю сприйняття молодшими школярами навколишнього світу є певна його ідеалізація, що може спотворювати реальну картину соціальної дійсності, утруднюючи соціалізацію. Для подолання цього недоліку необхідно в процесі організованого виховання наповнювати найважливіші соціальні явища, події, цінності змістом, який би забезпечував їх сприйняття дітьми аналогічно до його сприйняття іншими людьми.

У молодших школярів розвивається більш глибоке, порівняно з дошкільним віком, усвідомлення своїх почуттів, розуміння їх прояву оточуючими. Значний вплив на ці процеси справляє приклад дорослих, яких діти намагаються наслідувати в процесі соціалізації. Однак загалом почуттєва сфера, особливо в дітей 6–7-річного віку, має фрагментарний характер, що спричинює дещо спотворене сприйняття ними деяких почуттєвих проявів (наприклад, страху, гніву). До того ж, деякі із запозичених „зразків”, що їх дитина переносить у власну емоційну поведінку, можуть мати апріорі помилковий характер. Усе це потребує своєчасного виявлення і педагогічного коригування. Адже неадекватність розуміння й реагування на емоційні прояви інших людей може стати передумовою виникнення міжособистісних конфліктів, утруднюючи соціалізацію.

„Образ себе” дитини молодшого шкільного віку наповнюється уявленнями щодо своїх особистісних якостей. Діти починають розмірковувати про ті з них, які проявляються в іграх, навчальній діяльності, у відносинах з однолітками і дорослими. Кращому усвідомленню піддаються якості, пов’язані з навчальною діяльністю, меншому – ті, що стосуються морально-вольової сфери [3, с. 287]. Останнє зумовлюється притаманною молодшим школярам нестійкістю моральної структури, що виражається в нестійкості моральних переживань, мінливому ставленні до одних і тих самих подій. Це зумовлюється двома основними причинами. Перша причина полягає в тому, що моральні настановлення, які визначають вчинки дитини, не мають достатньо узагальненого характеру, а друга, – в тому, що моральні настановлення, які ввійшли в свідомість дитини, ще не стали її стійким

надбанням. Найчастіше такі настановлення репрезентуються мимовільно, за умов виникнення ситуації, яка вимагає прояву морального ставлення. Але, не будучи міцно закріпленими, вони можуть і не проявлятися в реальних діях і вчинках. Тому для формування адекватного „образу Я” діти цього віку потребують постійного оцінювання різних аспектів їхньої діяльності і поведінки з боку педагогів і батьків. При цьому особливу значущість має не стільки їх заперечення чи схвалення, скільки розгорнуті якісні оцінки дорослих: що дитині вдається і завдяки яким якостям, що виходить гірше і чому, на які свої сильні якості вона може спертися, щоб подолати наявні недоліки.

Нестійкість моральних настановлень, обмеженість соціального досвіду знижує здатність молодшого школяра протистояти деструктивним впливам, яких він може зазнавати в процесі соціалізації. До того ж, прагнення дітей цього віку часто відзначаються ситуативністю, поведінка, яка відповідає моральним нормам і правилам, прийнятим у суспільстві, характеризується нестійкістю, що є свідченням недостатнього оволодіння дитиною тією соціальною роллю, характерною ознакою якої є моральна поведінка. Розширенню досвіду дитини щодо сутності такої ролі сприяє спеціально організований виховний процес, який передбачає не лише передачу їй необхідних знань, а й демонстрацію відповідних поведінкових правил, вправління у їх виконанні. З огляду на це, актуалізується необхідність надання дітям цього віку педагогічної підтримки, яка могла б забезпечити формування у них емоційно-усвідомленого ставлення до певних норм моральної культури суспільства, запобігати втраті контакту дитини з однолітками, порушенню відносин між ними [1, с. 672]. За умов педагогічно правильного, організованого виховання, притаманна дітям цього віку активність стає для них не тільки джерелом знань і вироблення вмінь, а й ефективним засобом набуття особистісного й соціального досвіду.

З початком молодшого шкільного віку на ґрунті новоутворень з’являються тенденції до зміни ціннісних орієнтацій, що вступають у

суперечність з наявною системою мотивів і потреб, спричинюючи їх якісну перебудову. Найчастіше діти виокремлюють особисті цінності, які закріплюються в поведінці й міжособистісних відносинах. У них з'являється дистанція соціальних зв'язків під час оцінювання норм поведінки однолітків і дорослих, розвивається орієнтація на соціум, формуються вміння розуміти й оцінювати соціальні явища. Однак діти цього віку ще не сприймають еталони поведінки як соціальну необхідність, не усвідомлюють їх соціальну значущість. Такі еталони видаються їм індивідуальними цінностями, виступаючи лише окремими елементами ціннісних орієнтацій, що формуються.

Істотні зміни в ціннісних орієнтаціях відбуваються наприкінці молодшого шкільного віку. У цей період вони починають вибудовуватися в ширшу, складнішу і більш стійку систему, яка визначає становлення активної життєвої позиції дитини. Виразні зміни у сфері ціннісних орієнтацій, характерні для 6 – 10-річних школярів, є важливим орієнтиром в організації соціальних контактів як способу вдосконалення виховного впливу на них. Ця обставина фокусує увагу на особливій значущості знання ціннісних орієнтацій дітей, їх зумовленості, що дає педагогу змогу враховувати закономірності розвитку особистості, забезпечуючи такими орієнтирами систему виховання як складову соціалізації.

Важливою ознакою дітей молодшого шкільного віку є розходження між наявними в них домаганнями і реальними можливостями їх задоволення, прагненням одержати від оточуючих високу оцінку своїх якостей і дійсним ставленням до них однокласників. У несприятливих ситуаціях молодший школяр може виявляти грубість, запальність, інші форми емоційної нестійкості. Крім того, у прагненні наслідувати інших молодші школярі часто обирають „сміливих” і „відважних” однолітків і дорослих, не усвідомлюючи повною мірою, що в цій „сміливості” і „відважності” є гарним, а що – поганим. Це відбувається через те, що моральні критерії у дітей ще недостатньо сформовані, тому вони потребують допомоги з боку

вчителя і батьків [2, с. 163]. Якщо такі прояви залишити без належної уваги, вони можуть призвести до формування в дитини негативних якостей, які стануть передумовою її ізоляції у класному колективі, який є важливим агентом соціалізації дітей цієї вікової категорії.

Відносини між дітьми молодшого шкільного віку в класі складаються переважно за сприяння вчителя. Більшість дітей, особливо тих, які навчаються в 1-х і 2-х класах, відтворює у своїх ставленнях до однокласників ставлення до них педагога, не усвідомлюючи повною мірою критерії оцінки ним тих чи інших учнів. Отже, успішність соціалізації дитини в класному колективі багато в чому залежить від ставлення вчителя, яке може активізувати або, навпаки, знижувати інтерес до неї з боку однокласників.

У 3–4-х класах діти починають об'єднуватися в короткочасні групи; деякі з них у наступні роки можуть перетворитися у досить стійкі мікроколективи. Такі групи є відносно неформальними, характеризуються незначною кількістю правил для їх учасників, а структура відзначається гнучкістю й швидкозмінністю. Перевага у групі зазвичай надається дітям з хорошою адаптованістю, контактністю, а також з високою навчальною успішністю. Учні з протилежними якостями ігноруються, група їх не помічає або вони стають об'єктами насмішок.

До груп, які створюються молодшими школярами, не приймаються як надзвичайно агресивні, так і надто сором'язливі діти. Останні відчують найбільші труднощі у встановленні міжособистісних відносин з однолітками, що негативно позначається на їхніх почуттях. Почуття соціальної самотності в групі чи колективі часто продукує неадекватне ставлення до однолітків і самого себе [2, с. 171]. Оскільки однолітки, з якими дитина навчається в класі, є важливими агентами соціалізації, неприйняття її у групу негативно позначається на перебігу цього процесу. Тому такі діти мають перебувати у фокусі уваги вчителів і батьків, підтримка яких може допомогти їм одержати визнання однолітків.

Важливість класного колективу для соціалізації дитини молодшого шкільного віку спричинюється ще й тим, що усталені в ньому відносини відіграють вагомий роль у формуванні в дітей самооцінки, самокритичності та інших проявів самосвідомості. Вступаючи у взаємодію з членами класного колективу, порівнюючи себе з ними, молодший школяр навчається більш об'єктивно оцінювати власні якості і здібності, свою діяльність, оволодіває соціальними і моральними властивостями.

Особливої уваги під час проведення виховної роботи потребують менш комунікабельні діти, яким зазвичай важко встановлювати контакти з однолітками, й ті, які не дуже комфортно почуваються в класному колективі. Адже успішність соціалізації молодших школярів значною мірою залежить від того, чи зможуть вони адаптуватися до школи, її умов і вимог.

Нова освітня парадигма розглядає виховання як процес створення дорослими оптимальних умов для реалізації дитиною свого природного потенціалу, формування базису її особистісної культури, системи ціннісних ставлень до світу, до самої себе, задоволення потреби у „самопізнанні, самовиявленні, самоствердженні, самовизначенні, самоуправлінні, самореалізації за допомогою специфічного змісту, методів і форм, які забезпечують перехід від виховання до самовиховання” [5, с. 10]. Тобто, провідна роль відводиться сутнісним силам самої дитини, яка постає активним суб'єктом власного життя.

Досягненню цього сприяє врахування в змісті позаурочної виховної діяльності різноманітних інтересів дітей, потреб, які є актуальними для окремих вікових груп школярів у плані соціалізації; створення гуманного середовища (запровадження відносин співробітництва, партнерства, співтворчості всіх учасників педагогічного процесу); розвитку в дитини впевненості у власних силах, самоповаги, творчого розкріпачення; поглиблення і закріплення соціальних і моральних знань, виховання адекватних емоційних ставлень, формування вмінь і навичок соціально схвалюваної поведінки.

При цьому основне завдання позаурочної виховної діяльності полягає не лише в тому, щоб надати дітям сукупність знань, сформувати в них певні вміння і навички, а насамперед у тому, щоб сприяти розвитку готовності до самовизначення, морально ціннісного вибору в різних сферах соціального життя і діяльності („включення в соціум”), створити умови, які забезпечували б становлення кожної дитини як суб’єкта соціалізації.

Окрема увага має надаватися розвитку в дітей потреб самовираження, пізнання інших і навколишнього світу, усвідомлення сенсу буття (враховуючи вікові особливості дітей молодшого шкільного віку).

Розробляючи програму позаурочної виховної діяльності, необхідно дотримуватися збалансованості інтересів окремої дитини і колективу класу загалом; запобігання штучного підживлення індивідуалістичних тенденцій; попередження формування в дитини конформної поведінки і відмови від конкурентності; запобігання порівнянню дитини з іншими учнями (лише з нею самою вчорашньою – сьогоднішньою – завтрашньою).

Зміст позаурочної виховної діяльності має охоплювати як внутрішній світ дітей (соціальну свідомість, особистісний досвід, ціннісні орієнтації), так і зовнішню сферу його прояву (соціальні відносини, соціальна поведінка), спрямовуватися на формування в них здатності створювати нові моделі зовнішнього світу відповідно до свого внутрішнього світу в процесі особистої дії чи спільної дії з іншими. Такі моделі мають постійно вдосконалюватися відповідно до потреб школярів, сприяючи їхній адаптації на кожному новому етапі особистісного розвитку, забезпечуючи в такий спосіб подальшу успішність соціалізації.

Надаючи увагу формуванню в молодших школярів когнітивного компонента соціалізованості, варто вводити до змісту виховної діяльності сюжети, які б допомагали їм краще зрозуміти моральні категорії, дізнатися про те, що одні й ті самі вчинки можуть по-різному сприйматися різними людьми (колективне обговорення казкових та уявних життєвих випадків), повідомляти, що для того, щоб усім було добре, зручно, щоб ніхто нікому не

заважав, ніхто нікого не кривдив, існують певні правила поведінки і спілкування.

Для унаочнення таких правил необхідно включати до змісту виховної роботи короткі оповідання проблемного змісту, вірші, які давали б дітям змогу одержати відповідні знання в доступній для них формі, проводити вправи на закріплення відповідних поведінкових умінь і навичок.

Труднощі, які постають перед молодшим школярем щодо дотримання соціальних норм і цінностей, значною мірою зумовлюються тими суперечностями, що виникають між двома його ставленнями до світу – формою, в якій дитина цього віку може і прагне спілкуватися, і формою предметної діяльності, реалізація якої вимагається від неї дорослими.

Для подолання таких труднощів з дітьми бажано проводити різноманітні сюжетні ігри, залучати їх до комунікативних ситуацій, створювати передумови, які давали б їм змогу проявити себе у різних видах пізнавальної і предметної діяльності. При виборі видів такої діяльності слід ураховувати, що вона має становити оптимальне поєднання особистісного досвіду дітей щодо способів соціальної поведінки й збагачення їх новими знаннями, вміннями, навичками.

Залучаючись до програвання тих чи тих ролей, переймаючи один від одного знання, досвід, відтворюючи різні види відносин, дитина навчається жити і взаємодіяти з іншими, у неї формуються важливі соціальні настановлення, виробляються корисні соціальні вміння та навички. Оскільки соціально-рольові ігри створюють сприятливі умови для відображення багатоманітних відносин, в які люди вступають у реальному житті, участь у них орієнтувала школярів на репрезентацію соціальних норм і цінностей, зумовлювала необхідність передбачення поведінки партнера по грі, розвивала у дітей уміння оцінювати свої і чужі вчинки, сприяла формуванню соціально необхідних властивостей.

З метою активізації дітей, створення умов, які відкривали б можливості для погляду на різні життєві ситуації нібито „збоку” й оцінювання

закладеного в них морального і соціального змісту, варто використовувати ігрові методики, інсценізації конкретних правил (належного їх виконання і порушення, які треба не тільки виявити, а й запропонувати способи виправлення).

Особлива увага під час проведення позаурочної виховної діяльності з дітьми молодшого шкільного віку має звертатися на відпрацювання вмінь проявляти соціально ціннісні якості. Досягти цього можна за допомогою використання ситуацій морального вибору.

Ситуація морального вибору – це ситуація, яка містить суперечність між двома взаємовиключними рішеннями чи діями. Дитина в таких ситуаціях має прийняти альтернативне рішення щодо свого ставлення до соціальних або асоціальних фактів і своєї поведінки („як я маю повестися”). Ухвалити альтернативне рішення означає вибрати між добром і злом, співчуттям або байдужістю, сміливістю чи боягузтвом, чесністю чи брехнею, альтруїзмом чи егоїзмом. Тобто, ухвалити правильне моральне рішення і діяти згідно з ним. У таких ситуаціях виявляються і загострюються суперечності між суспільною мораллю та індивідуальною моральністю особистості, між вимогами суспільної моралі до поведінки і вчинків особистості та її власними цілями, інтересами, потребами, почуттями, між правильними рішеннями, спонуками і потребами, ідеалами і відсутністю реальної здатності втілювати їх у життя.

Головна мета аналізу чи програвання ситуації полягала у виявленні причин, що зумовили її виникнення, правильному розумінні позицій залучених до неї осіб, виробленні вмінь ухвалювати рішення завдяки аналітичній діяльності та використанню здобутих знань, формуванні на цій основі відповідних соціальних умінь і навичок.

У процесі виховної роботи з дітьми слід широко використовувати різноманітні вправи. Так, вправи на розвиток опору до навіювання думок, зразків поведінки спонукають до відстоювання школярами власної думки у ситуаціях зіткнення різних поглядів, навчають протистояти тиску й водночас

допомагають виявити помилку в судженнях. Вправи на вироблення критичного ставлення до себе, вміння бачити свої помилки сприяють формуванню вмінь бачити позитивне і негативне не тільки в діях оточуючих, а й у власних, порівнювати свою поведінку з поведінкою інших, оцінювати її, створювати сприятливі умови для розвитку самопізнання і формування на цій основі взаєморозуміння.

Для більшості дітей не існує проблеми у спілкуванні з однолітками, але є й такі, які не можуть установити з ними контакт і залишаються збоку. Такі діти побоюються не сподобатися однокласникам, вони вважають, що не цікаві іншим. Ці діти зазвичай відходять убік, самоізолюються. Для подолання таких проявів, формування і закріплення вмінь виявляти увагу до іншого у нагоді стануть інсценізації наведених у проблемних ситуаціях сюжетів, але вже зі зміною поведінкових дій на правильні. Діти мають самостійно обирати адекватні запропонованим ситуаціям способи поведінки, слова, невербальні прояви уважного і ввічливого ставлення.

Адекватна самооцінка молодших школярів формується зазвичай під впливом усвідомлення ними своїх умінь у різних видах діяльності та можливостей їх прояву. В іншому випадку, дитина почувається невпевнено, розгублено, що призводить до виникнення в неї заниженої самооцінки, створює перешкоди для адаптивного вступу в соціальні відносини, гальмує набуття особистісного досвіду, формування ціннісних орієнтацій.

Важливість адекватної самооцінки для успішної соціалізації зумовлюється ще й тим, що самооцінка відіграє визначальну роль у формуванні соціометричного статусу дитини в класі, що безпосередньо відбивається на її соціальних відносинах, спроможності здійснювати „ціннісний обмін”, набувати особистісного і соціального досвіду. Активне залучення до життєдіяльності класу допомагає дитині долати труднощі, вирішувати проблеми, що постають перед нею у процесі соціалізації. Однак, у силу характерної для багатьох початківців значно завищеної або не виправдано заниженої самооцінки, невміння розуміти стан іншої дитини,

адекватно реагувати на нього (залишаються байдужими до переживань однокласників), вони зазнають негативного до себе ставлення, відторгуються групою.

Оскільки в будь-якому класі є досить помітна кількість дітей, які характеризувалися низьким соціометричним статусом, у процесі позаурочної виховної діяльності з молодшими школярами слід використовувати ігрові методики, які стимулювали б спілкування дітей між собою, створювали сприятливі умови для спільного виконання ними різних видів діяльності як своєрідного регулятора міжособистісних відносин. Такий підхід дає змогу змінити реальну поведінку й подолати можливі бар'єри, які виникають під час розподілу обов'язків або в процесі самої діяльності.

При організації позаурочної роботи слід зважати на те, що процес виховання може бути ефективним лише в тому випадку, якщо при розробці його змісту, визначенні цілей і завдань, виборі форм і методів реалізації будуть ураховуватися стихійні, непередбачувані фактори соціалізації. Дія таких факторів відбувається немовби „паралельно” (випадкові зустрічі, розмови, телебачення, спосіб життя сім'ї тощо), але має досить вагомий вплив, адже дитина в їхньому інформаційному полі не відчувається вихованцем і тому більш відкрита до сприйняття і засвоєння репрезентованої ними „продукції”.

Врахуванню спонтанних факторів може прислужитися використання видів роботи, які б потребували прояву дитиною не стільки одержаних під час виховних годин знань, скільки використання наявного досвіду, який значною мірою формується під їхнім впливом у процесі відкритих соціальних відносин.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : [підручник] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 818 с.

2. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посібник / О. В. Скрипченко, 3. В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Голованова Н. Ф. Соціалізація и виховання дитини / Голованова Н. Ф. – СПб. : Речь, 2004. – 289 с.
4. Кон І. С. Відкриття Я / Ігорь Семенович Кон. – М. : Просвіщення, 1978. – 367 с.
5. Селевко Г. Технологія саморозвитку особистості школяра / Г. Селевко, В. Журавлев // Виховання школярів. – 2002. – № 5. – С. 9–19.